

<https://doi.org/10.31891/PT-2025-4-12>

УДК 378.147

Валентина КУПЧИШИНА

кандидат педагогічних наук, доцент,

Національна академія

Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

<https://oi.org/0000-0003-0937-8029>

e-mail: valentino68_68@ukr.net

Юрій СЕРДЮК

кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач

Національна академія

Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

<https://orcid.org/0009-0005-6563-0024>

e-mail: serdyuk.@gmail.com

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ МІЖЕТНІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: ЕТНОПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проведено теоретичний аналіз наукових джерел щодо визначення сутності та значення термінів «міжетнічна комунікація», «толерантність», їх характеристик представниками наукової спільноти. Встановлено, що ці питання знаходяться в полі зору представників різних наук і їх актуальність підтверджена часом, міжкультурними процесами та розвитком суспільства.

Автори статті зазначають, що міжетнічна комунікація виступає структурним компонентом міжетнічної взаємодії. Під міжетнічною комунікацією вчені розуміють форми соціальної взаємодії та обміну інформацією між представниками різних етносів, яка характеризується процесами спілкування, взаєморозуміння, інтерпретації культурних сенсів та узгодження поведінкових норм представників різних етнічних груп.

Відмічено, що термін «толерантність» має давню історію. Погляди вчених різняться щодо визначення його змісту. Так, на думку одних вчених, ця наукова категорія виступає як індивідуальна риса особи; інші ж визначають її як соціальну позицію та ставлення до іншої людини; треті – як соціальну норму. Автори дослідження дотримуються такої позиції, в якій толерантність, як компонент міжетнічної комунікації, виступає не тільки ціннісною характеристикою особистості, як представника певного народу, але й як соціальна норма певного суспільства, що забезпечує права громадян цієї держави, ставиться з повагою до їх поглядів, релігійних уподобань, культурних традицій та національної належності.

Зазначено, що питання толерантності закріплено в нормативних документах, де принцип толерантності відображається через міжкультурне середовище та міжетнічну взаємодію. Зосереджено увагу на тому, що важливими є визначені вченими показники характеристик толерантності особи, як елемента її міжкультурної компетентності.

Встановлено, що толерантність виступає фундаментальним підґрунтям для ефективної міжетнічної комунікації в міжкультурному суспільстві. Завдяки їй можливе встановлення взаєморозуміння між учасниками міжетнічної взаємодії, уникнення конфліктів, зняття напруги між різними етнічними представниками та налагодження партнерських стосунків.

Ключові слова: толерантність; міжкультурне суспільство; міжетнічна взаємодія; міжетнічна комунікація; кроскультурна комунікація; міжетнічна компетентність.

Valentyna KUPCHYSHYNA, Yuriy SERDYUK

National Academy of the State Border Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytsky

TOLERANCE AS A CONDITION FOR EFFECTIVE INTER-ETHNIC COMMUNICATION: ETHNO-PSYCHOLOGICAL ASPECT

The article carries out a theoretical analysis of scientific sources regarding the definition of the essence and meaning of the terms "interethnic communication", "tolerance", their characteristics by representatives of the scientific community. It has been established that these questions are in the field of view of representatives of various sciences and their relevance is confirmed by time, intercultural processes and the development of society.

The authors of the article note that interethnic communication is a structural component of interethnic interaction. By interethnic communication, scientists understand forms of social interaction and information exchange between representatives of different ethnic groups, which is characterized by processes of communication, mutual understanding, interpretation of cultural meanings and coordination of behavioral norms of representatives of different ethnic groups.

It is noted that the term "tolerance" has a long history. The views of scientists differ regarding the definition of its content. So, according to some scientists, this scientific category acts as an individual trait of a person; others define it as a social position and attitude towards another person; the third - as a social norm.

The authors of the study adhere to a position in which tolerance, as a component of interethnic communication, acts not only as a valuable characteristic of an individual as a representative of a certain nation, but also as a social norm of a certain society, which ensures the rights of citizens of this state, treats with respect their views, religious preferences, cultural traditions and national belonging.

It is noted that the issue of tolerance is enshrined in normative documents, where the principle of tolerance is reflected through intercultural environment and interethnic interaction. Attention is focused on the fact that the indicators of a person's tolerance characteristics determined by scientists are important, as an element of his intercultural competence.

It has been established that tolerance is a fundamental basis for effective interethnic communication in an intercultural society. Thanks to it, it is possible to establish mutual understanding between the participants of interethnic interaction, avoid conflicts, relieve tension between different ethnic representatives, and establish partnership relations.

Keywords: tolerance; intercultural society; interethnic interaction; interethnic communication; crosscultural communication; interethnic competence.

Стаття надійшла до редакції / Received 08.11.2025

Прийнята до друку / Accepted 18.12.2025

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасний світ характеризується динамічними процесами, які пов'язані з міграцією представників тих чи інших країн, що, в свою чергу, сприяє збільшенню культурного різноманіття та розширенню міжкультурної та міжетнічної взаємодії. Ці процеси спричиняють перетворення мультикультурності на одну з базових ознак сучасного суспільства. За таких умов, зазначають вчені, толерантність виступає не тільки як етичне поняття, але й як практична необхідність, яка сприяє ефективній, позитивній та конструктивній міжетнічній комунікації. Науковці відмічають, що питання гуманізації міжетнічних взаємовідносин набувають своєї актуальності. Особливу увагу приділено також толерантності в міжетнічній комунікації, яка виступає не тільки ціннісною характеристикою особистості, як представника певного народу, але й як соціальна норма певного суспільства, що забезпечує права громадян цієї держави, ставиться з повагою до їх поглядів, релігійних уподобань, культурних традицій та національної належності.

Більшість науковців термін «толерантність» трактують, відповідно до запропонованого визначення «Психологічної енциклопедії», – це «терпимість до висловлюваних іншими думок, позицій, а також релігійних вірувань, поведінки тощо». Вчені зазначають, що важливим є обізнаність учасників міжетнічної взаємодії з правилами й нормами поведінки, мовленнєвим етикетом представників різних етнічних спільнот, який відображає загальні прагматичні принципи спілкування (мова йде про толерантність, співробітництво, взаємну ввічливість тощо) [5, с. 239-240].

Аналіз наукових досліджень свідчить, що базою міжетнічної комунікації виступають принципи толерантності, а сама вона сприяє зниженню напруги й конфліктності та сприяє позитивній міжкультурній взаємодії.

Аналіз досліджень та публікацій

Питання міжкультурної взаємодії завжди цікавили представників різних наукових сфер. У своїх працях вони виокремлюють й характеризують структурні компоненти міжкультурної взаємодії, одним із яких є міжкультурна комунікація. Особливу увагу вченими приділено питанням міжетнічної толерантності, як чиннику, який значною мірою впливає на процеси міжкультурної комунікації в світі.

У науковій літературі питання толерантності описується в таких аспектах як: проблеми толерантності в сучасній філософії (В. Лекторський, М. Хом'яков та ін.); толерантність як особистісний та культурний феномен (Е. Магометова, В. Миронов, С. Хамова, Н. Юровський та ін.); особливості міжетнічної взаємодії, спілкування (М. Бабинець, А. Бичок, І. Ключковська, І. Козубовська, Н. Микитенко, Л. Морська. Н. Соболев та ін.); питання толерантності та ненасильницьких дій (Є. Бистрицький, Р. Валітова, А. Гусейнов, Н. Круглова, В. Лекторський, Ю. Малинка, М. Романенко, Д. Шарп та ін.); формування толерантності у сучасної молоді (Н. Барбелко, І. Войтенко, Л. Гончарук, Л. Жгун, С. Калаур, Н. Стасюк, А. Фурман та ін.); питання міжетнічної толерантності представників різних народностей (Б. Андрієвський, Т. Атрощенко, С. Капідінова, А. Павлик та ін.). Отже, аналіз наукових досліджень засвідчив той факт, що толерантність виступає однією з характеристик міжетнічної взаємодії, а саме – її структурного компоненту – міжетнічної комунікації. І хоча вчені приділяють свою увагу її дослідженню, але залишаються ще моменти, які потребують додаткових досліджень, а саме дослідження толерантності як умови позитивної міжетнічної комунікації.

Формулювання цілей статті

Метою статті є проведення теоретичного аналізу наукових поглядів щодо сутності та змісту понять «толерантність», «міжетнічна толерантність», їх особливостей та значення для міжетнічної комунікації представників різних етносів.

Виклад основного матеріалу

Як було зазначено вище, на сьогодні більшість науковців ведуть мову про зростання глобальних проблем людства, які пов'язані із життєвими інтересами представників різних народів світу. Досліджуючи ці інтереси, вчені акцентують увагу на важливості об'єднання світової громадськості навколо вирішення цих проблемних питань через такі шляхи як – міжнародне співробітництво, міжетнічну взаємодію, координацію дій в різних сферах життєдіяльності народів світу. Потребують негайного вирішення питання освіти та соціального забезпечення; моральних цінностей та культурної спадщини того чи іншого народу; питання міжкультурної взаємодії через її структурні компоненти. На думку Ю. Малинки, для задоволення цих потреб та вирішення проблемних питань, важливо, особливу увагу приділити такому типу взаємодії як толерантне ставлення один до одного [7, с. 123].

Проблематика міжетнічної комунікації в сучасному світі посідає значне місце в соціогуманітарних дослідженнях. Міжкультурна комунікація, як структурний компонент міжетнічної взаємодії, базуючись на принципах толерантності, сприяє обміну культурних цінностей та традицій, етнокультурних практик. Значну роль при цьому відіграє міжкультурна компетентність особистості, зміст якої полягає в здатності особи розуміти інші культурні коди, адекватно ставитись до позицій, поведінки та поглядів учасників взаємодії, уміння адаптувати власні комунікативні стратегії для налагодження ефективного спілкування та співпраці. За цих умов толерантність постає важливою соціальною компетентністю, що визначає якість міжкультурних контактів. Завдяки їй можливо мінімізувати ризики етнічних конфліктів, налагоджувати атмосферу довіри й взаємоповаги, забезпечувати якість міжкультурних контактів через конструктивну взаємодію між представниками різних етнічних груп. Отже, саме аналіз толерантності, як ключової умови міжетнічної комунікації є важливою умовою міжетнічної комунікації та розуміння механізмів гармонізації суспільних відносин в полікультурному середовищі.

Н. Ларіна, досліджуючи міжкультурну комунікацію, зазначає, що сучасні вчені розвивають її у двох аспектах: 1) як спілкування та взаємодія культур різних країн і народів; 2) як спілкування та взаємодія субкультур у межах однієї великої культури. Дослідниця зауважує, що в рамках першого підходу, основна увага вчених прикута до розробок університетських програм, в той час, як представники другого підходу, намагаються вирішувати проблеми співіснування представників різних народів та питання ствердження культурного плюралізму. У дослідженні представлено теоретичний аналіз наукових поглядів на зміст терміну «міжкультурна комунікація», розкрито наукові підходи щодо її характеристик та запропоновано авторське бачення міжкультурної комунікації [6, с. 93-97].

У дослідженні групи дослідників (Н. Гальона, І. Дудко, О. Калита, В. Шемет) представлено різні аспекти на визначення змісту категорії «міжкультурна комунікація». Автори констатують, що міжкультурна комунікація має інтегративний характер, який розкривається через філософсько-культурологічні, соціально-психологічні, комунікативні та лінгвістичні особливості [3, с. 376].

Щодо дослідження представниками наукової спільноти сутності, структури та значення толерантності, то на думку К. Біницької, це поняття є досить вживаним на сьогодні. Вчена зазначає, що його зміст, структуру, мету і завдання, щодо формування толерантності особистості в міжкультурному контексті, розкривали такі

зарубіжні вчені (М. Байрам, В. Гудикунст, М. Даслі, D. Deardorff, Ю. Кім, М. Рімер, В. Староста, Г. Чен та ін.), а дослідження ж вітчизняних науковців були зосереджені більше на предметних студіях (формування мультикультурної та соціальної толерантності майбутніх викладачів психології (І. Норенко); гендерної толерантності студентської молоді (О. Демчина); міжетнічної толерантності іноземних студентів (Я. Чирва); міжкультурної толерантності майбутніх магістрів з економіки (І. Єрстова-Михалусь). Різні аспекти дослідження толерантності також представлено в наукових працях Т. Атрощенко, О. Дрозд, І. Залесової, А. Логвіненко, В. Ляпунової, І. Сухопарі тощо [2, с. 1285-1286].

Науковці зазначають, що раніше поняття «толерантність» найчастіше використовувалось у працях філософів. У дослідженні Ю. Малинки, автор наводить визначення цього терміну, які представлено в словниковій літературі («Словнику громадських наук», «Універсальний словник-енциклопедія», «Енциклопедія політичної думки», «Словнику філософських термінів» тощо). Такі його характеристики як: «терпиме ставлення до чужого.....»; «визнання за іншими права на погляди й смаки ...»; «обачне рішення не забороняти, не обмежувати і не оспорювати поведінку ...»; «моральна якість, яка характеризує відношення до людини, що належить до іншої раси, національності, культурної традиції, релігійної конфесії як до рівно гідної особи» тощо – свідчать про те, що зміст цього поняття визначається через налагодження певної взаємодії, повагу до поглядів іншого учасника цієї взаємодії, досягнення співпраці і компромісу при виникненні певних труднощів під час комунікації. У підсумку автор дослідження констатує, що толерантність характерна не тільки для людини, але й для певних інституцій та суспільств. Найчастіше вона проявляється на індивідуальному рівні [7, с. 124-127].

Цікавим на нашу думку є історичний екскурс терміну «толерантність», який був проведений К. Біницькою і представлений у її дослідженні. Авторка згадує про зміст стародавніх релігійних текстів (буддистських, конфуціанських, християнських), в яких висвітлено питання моральності через відповідні принципи. Мова також йде про терпимість до різних видів релігій у Древній Греції та Римі, згадується про розвиток цілої низки філософських шкіл (засновниками яких були Аристотель, Демокрит, Протагор, Платон), які «за фактом, обстоювали толерантність, оскільки виступали за відсутність заздрощів і злорадства у людських стосунках, вміння співчувати одне одному, терпимість, ненасильство, порозуміння, добродійність і гуманність». Аналіз наукових поглядів Ф. Бекона, Т. Кампанелли, Я. Коменського,

Дж. П. Мірандоли, Т. Мора, – констатує дослідниця, – дозволяє краще зрозуміти зміст зазначеного нами феномену та його особливості [2, с. 1288-1289].

Дослідники відмічають, що сам термін «толерантність» активно увійшов в наукову сферу тоді, коли значна кількість міжнародних організацій (ЮНЕСКО, ООН та ін.) робили спроби врегулювати певні міжнародні взаємовідносини між представниками різних країн та територій. За основу толерантності було взято співпрацю та визнання учасників міжетнічної взаємодії, які виступали рівноправними учасниками цих процесів, а сам зміст толерантності розкривався через позитивну міжкультурну компетентність учасників цієї взаємодії [7, с. 124-125]. Перелік нормативних міжнародних документів, які було розроблено в різні часи, і в яких мова йде про толерантність також, представлено в дослідженні і К. Біницької [2, с. 1289-1290].

Аналіз наукової літератури засвідчив, що більшість представників наукової спільноти, визначають феномен «толерантності» як: визнання рівності та поваги між учасниками взаємодії; відмова від різного роду насилля; визнання культурних норм та цінностей представників різних національностей; відмова від домінування однієї культури над іншою або ж від «зведення від різноманітності до однорідності» різних точок зору на проблему взаємодії [2, с. 1290-1291; 7, с. 124].

З огляду наукових підходів до осмислення змісту толерантності, як наукової категорії, В. Лекторським виокремлено такі шляхи розкриття змісту зазначеного терміну, а саме: «1) як байдужість; 2) як неможливість взаєморозуміння; 3) як поблажливості до слабкостей інших, що поєднується з деякою долею презирства до них; 4) як критичний діалог». На думку вченого, сам зміст цього поняття можна розкривати різними осмисленнями категорії «толерантність» – від байдужості й нехтування позиціями інших учасників взаємодії, до «поблажливості» до інших та змаганням щодо різноманітних позицій суб'єктів комунікації. Схожі погляди мають О. Асмолов, Б. Уільямс, але з аналізу наукових джерел, ми можемо констатувати про існування й протилежних поглядів (Р. Валітов, П. Кінг, К. Ясперс та ін.). Ці вчені пропонують власні визначення, які розкривають їх погляди на зміст терміну «толерантність» [7, с. 125-126].

Отже, можна зробити висновок, що вчені (як вітчизняні, так і зарубіжні) по різному підходять до трактування змісту терміну «толерантність», але спільним у їх позиціях є те, що вона виступає структурним компонентом міжкультурної компетентності особистості.

Міжкультурна компетентність особистості тісно взаємопов'язана із емоційно-вольовою сферою, спілкуванням та іншими психологічними поняттями (емпатія, діяльність, поведінка, рефлексія тощо). При цьому Н. Барбелко акцентує увагу на важливості основних показників характеристики толерантності особистості, як компонента її міжкультурної компетентності, а саме: емоційної стабільності, доброзичливості, соціальної відповідальності, емпатійності, чутливості, рефлексивності, гнучкості, дивергентивності мислення, відсутності стереотипності, активності, комунікабельності, самоідентифікації, креативності тощо [1].

Ми поділяємо наукові позиції С. Калаур, що міжетнічна толерантність є однією з характеристик толерантності, як наукової категорії. Автор дослідження, аналізуючи наукові погляди дослідників (І. Галицького, В. Євтуха, І. Тишик та ін.) міжетнічної толерантності, пропонує своє бачення її змісту. Міжетнічна толерантність – це вагомий чинник, який «примножує і покращує результати співробітництва і загальнолюдського спілкування у поліетнічному просторі». У дослідженні С. Калаур, автором розглянуто різноманітні аспекти формування процесу міжетнічної толерантності: в межах соціологічного аспекту, у психолого-вітакультурному аспекті [4, с. 78-79].

Щодо місця та значення толерантності в життєдіяльності особистості та міжетнічній взаємодії, то Ю. Малинка відмічає, що на сьогодні, ми знаходимося у досить складній ситуації, яка вимагає нових фундаментальних засад філософії толерантності, сталого й стійкого розвитку цивілізації, об'єднання зусиль усіх народів у вирішенні глобальних проблем людства. Автор дослідження констатує, що у минулому людством було зроблено багато відкриттів, які покращили умови життєдіяльності людей, але поряд з цим, мали місце і «найжорстокіші й руйнівні війни в історії людства, усе це створило умови розвитку глобалізації у світі». Соціокультурні, трансформаційні сучасні події, багатовікова історія розвитку людства, міжнародні та інші різновиди міжнародних конфліктів, зростання тероризму, економічна криза та багато іншого, обумовили необхідність «виховання людини з позитивною, толерантною свідомістю та поведінкою, людини здатної взаємодіяти з представниками інших національностей та культур», – зазначається у дослідженні Ю. Малинки [7, с. 123-124].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Слід зазначити, що питання толерантності завжди було в полі зору не тільки науковців, але й представників керівних структур.

Поняття «толерантність» має свою цікаву історію, початок якої розпочинається з часів Аристотеля, Сократа, Платона, і дослідження тривають по сьогоднішній день. Значна кількість вчених визначає толерантність як структурний компонент міжособистісної взаємодії, характеристиками якої є як особистісний, соціальний та поведінковий компоненти.

Ми поділяємо погляди більшості науковців, що толерантність є фундаментальною основою гармонійної міжетнічної комунікації. Завдяки їй можливий конструктивний діалог, взаєморозуміння та забезпечення стабільності суспільства, в якому різноманіття виступає як ресурс його розвитку, а не як джерело конфліктів. Ми переконанні, що міжетнічна толерантність повинна бути підґрунтям міжнаціональної політики нашої вільної, незалежної та квітучої України.

Перспективами подальших наукових розвідок є дослідження міжетнічного діалогу, як інструмента підвищення психологічної готовності до толерантної поведінки особистості.

Література

1. Барбелко Н. С. Виховання міжкультурної толерантності студентів коледжів у процесі вивчення іноземної мови : дис. ...к. пед. наук : 13.00.07. Житомир, 2015. 225 с.
2. Біницька К. М. Формування толерантності підлітків як складової їх міжкультурної компетентності. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 10(40). С. 1285-1300.
3. Гальона Н. П., Дудко І. В., Калита О. М., Шемет В. Г. Особливості міжкультурної комунікації в науковому дискурсі. *Культурологічний альманах*. 2025. № 2. С. 374-380.
4. Калаур С. М. Психолого-педагогічні підходи до формування міжетнічної толерантності студентів у закладах вищої освіти. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія: Соціально-педагогічна. 2020. Вип. XXXIV. С. 76-84.
5. Козубовська І. В., Бабинець М. М. Толерантність як важлива умова успішної міжкультурної взаємодії. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2013. Вип. 29. С. 239-242.
6. Ларіна Н. Б. Міжкультурна комунікація як феномен впливу суб'єктів владних повноважень державно-адміністративної та політичної діяльності. *Право та державне управління*. 2013. № 2(11). С. 93-97.

7. Малинка Ю. Г. Толерантність як результат міжкультурної комунікації в умовах глобалізації. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: філософія. Культурологія. 2012. № 2. С. 123-127.

References

1. Barbelko N. S. Vykhovannia mizhkulturnoi tolerantnosti studentiv koledzhiv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy : dys. ...k. ped. nauk : 13.00.07. Zhytomyr, 2015. 225 s. [in Ukrainian]
2. Binytska K. M. Formuvannia tolerantnosti pidlitkiv yak skladovoi yikh mizhkulturnoi kompetentnosti. *Visnyk nauky ta osvity*. 2025. 10(40). S. 1285-1300. [in Ukrainian]
3. Halona N. P., Dudko I. V., Kalyta O. M., Shemet V. H. Osoblyvosti mizhkulturnoi komunikatsii v naukovomu dyskursi. *Kulturolohichniy almanakh*. 2025. 2. S. 374-380. [in Ukrainian]
4. Kalaur S. M. Psykholoho-pedahohichni pidkhody do formuvannia mizhetnichnoi tolerantnosti studentiv u zakladakh vyshchoi osvity. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Serii: Sotsialno-pedahohichna*. 2020. Vyp. KhKhKhIV. 76-84. [in Ukrainian]
5. Kozubovska I. V., Babynets M. M. Tolerantnist yak vazhlyva umova uspishnoi mizhkulturnoi vzaiemodii. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsialna robota*. 2013. Vyp. 29. 239-242. [in Ukrainian]
6. Larina N. B. Mizhkulturna komunikatsiia yak fenomen vplyvu subiektiv vladnykh povnovazhen derzhavno-administratyvnoi ta politychnoi diialnosti. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. 2013. 2(11). 93-97. [in Ukrainian]
7. Malynka Yu. H. Tolerantnist yak rezultat mizhkulturnoi komunikatsii v umovakh hlobalizatsii. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: filosofii. Kulturolohiia*. 2012. 2. S. 123-127. [in Ukrainian]